

Evidentiranje podataka o kriminalitetu i žrtve

TEMIDA
Septembar 2012, str. 67-76
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM1203067V
Pregledni rad

Značaj istraživanja koncentracije kriminaliteta kao mere ponovljene viktimizacije¹

DANICA VASILJEVIĆ-PRODANOVIĆ*

Poznato je da se veliki procenat krivičnih dela vrši nad žrtvama koje su prethodno već bile viktimizovane. Usmeravanje preventivnih mera ka ponovnim žrtvama može pomoći da se smanji broj slučajeva ponovljene viktimizacije i na taj način istovremeno smanji stopa kriminaliteta. Da bi se to postiglo, neophodno je najpre identifikovati slučajeve ponovljene viktimizacije. Istraživanje koncentracije kriminaliteta je veoma važno za razumevanje trendova kriminaliteta i otkrivanje oblasti sa ponovljenom viktimizacijom. Znanje o koncentraciji kriminaliteta može da doprinese planiranju preventivnih strategija. Ukoliko je visoka koncentracija kriminaliteta, preventivne strategije će biti usmerene ka pojedincima koji su pod rizikom ponovljene viktimizacije. Cilj ovog rada je da ukaže na značaj istraživanja koncentracije kriminaliteta kao parametra koji označava meru ponovljene viktimizacije.

Ključne reči: ponovljena viktimizacija, koncentracija kriminaliteta.

Uvod

Statistički podaci imaju veliki značaj za sagledavanje dinamike i strukture kriminaliteta, i za planiranje kaznene politike. Činjenica je, međutim, da oni imaju svoja ograničenja. Zaključci o kretanju kriminaliteta i komparativne analize se najčešće izvode na osnovu podataka o incidenciji kriminaliteta, odnosno stopi kriminaliteta. Istraživanje podataka o prevalenciji i koncentraciji kri-

¹ Ovaj tekst je nastao kao rezultat rada na projektu „Razvoj metodologije evidentiranja kriminaliteta kao osnova efikasnih mera za njegovo suzbijanje i prevenciju“, br. 179044, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Rukovoditeljka projekta je prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović.

* Dr Danica Vasiljević-Prodanović je asistent na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. E-mail: vp.danica@gmail.com

minaliteta je relativno zanemareno, a u praksi se veoma teško obavlja. Međutim, razmatranje ovih parametara može u velikoj meri doprineti sagledavanju trendova kriminaliteta i usmeriti aktivnosti na njegovoj prevenciji i suzbijanju. Poznavanje koncentracije kriminaliteta je posebno značajno za izučavanje fenomena ponovljene viktimizacije. Poznato je da postoje krivična dela koja se odlikuju visokom tamnom brojkom i koja se učestalo ponavljaju nad istom žrtvom. Otkrivanje slučajeva ponovljene viktimizacije ima, stoga, višestruki značaj, kako na planu prevencije kriminaliteta, tako i u fokusiranju aktivnosti službi za podršku žrtvama.

Merenje kriminaliteta

Postoje tri osnovna sistema za prikupljanje i beleženje podataka o kriminalitetu: (1) zvanični izveštaji – policijske, sudske i penalne statistike; (2) ankete samoprijavlivanja kojima učinioci anonimno prijavljuju krivična dela koja su učinili; (3) ankete o viktimizaciji kojima žrtve prijavljuju svoja iskustva viktimizacije. Svaki od ova tri sistema ima svoje prednosti, ali takođe ograničenja i nedostatke. Smatra se da su policijske statistike najvalidniji zvanični izvor podataka o kretanju kriminaliteta, ali one ne mogu pružiti celovitu sliku, prvenstveno zbog postojanja tamne brojke. Da bi neko delo bilo zvanično prijavljeno potrebno je da budu ispunjena najmanje tri osnovna preduslova. Prvo, svest da je učinjeno krivično delo; drugo, spremnost žrtve ili svedoka da prijavi delo; i treće, da policija konstatuje da je prekršen zakon. Ako izostane bilo koji od ovih elemenata, delo neće biti uvršteno u zvaničnu statistiku. Ankete samoprijavlivanja omogućavaju evidentiranje nekih krivičnih dela koja nisu otkrivena od strane policije, ali one nisu prikladne za prijavljivanje teških krivičnih dela. One se obavljaju na uzorku izabranom iz opšte populacije, tako da ne obuhvataju učinioce krivičnih dela koji se nalaze u zatvoru, što ostavlja znatan broj izvršenih krivičnih dela i žrtava izvan domašaja ovih anketa. Ankete o viktimizaciji pružaju veoma precizne podatke o obimu kriminaliteta, a procene stope kriminaliteta na osnovu ovih podataka su znatno veće u odnosu na policijsku statistiku. Prema nekim ocenama, samo polovina krivičnih dela evidentiranih anketama o viktimizaciji je prijavljena policiji. Najpoznatije ankete o viktimizaciji su *British Crime Survey* u Engleskoj i Velsu, *National Crime Victimization Survey* u SAD, i *International Crime Victims Survey*.

Kriminalitet na određenom području se najčešće izražava incidencijom, koja se određuje kao odnos broja krivičnih dela prema broju stanovnika (npr. na 1.000 ili 100.000 stanovnika) u određenom vremenskom periodu. Postoje, međutim, još dva pokazatelja koji se mnogo ređe koriste u analizama kretanja kriminaliteta na nekom prostoru: prevalencija i koncentracija kriminaliteta. Prevalencija označava odnos broja aktuelnih žrtava krivičnih dela prema broju stanovnika (potencijalnih žrtava). Prevalencija pokazuje stepen rizika viktimizacije na datom prostoru u određenom vremenskom periodu. Koncentracija kriminaliteta se izračunava kao odnos broja krivičnih dela prema broju žrtava (Rogerson, 2004). Drugim rečima, prevalencija pokazuje prosečan broj žrtava, incidencija prosečan broj krivičnih dela, a koncentracija prosečan broj krivičnih dela po žrtvi. Matematički posmatrano, incidencija predstavlja proizvod prevalencije i koncentracije.

Svaka mera kriminaliteta može biti korisna za određene svrhe, jer osvetljava problematiku kriminaliteta sa druge pozicije. Problem nastaje ukoliko se suviše oslanjamo na samo jedan od parametara. Usled nepotpunih i nepreciznih informacija dobijenih putem zvanične statistike otežana je i analiza podataka. Uzmimo npr. podatke o krivičnom delu nasilja u porodici. U 2004. godini je policiji prijavljeno 1.009 slučajeva nasilja u porodici, dok je tokom 2010. prijavljeno 3.857 slučajeva. Šta možemo da zaključimo iz ovih brojki? Da li je broj krivičnih dela nasilja u porodici porastao u ovom periodu skoro 4 puta? Da li su žrtve tokom 2010. bile spremnije da prijave krivična dela? Koliki je broj žrtava? Šta je sa brojem slučajeva ponovljene viktimizacije? Ovo su pitanja na koja ne možemo da odgovorimo samo na osnovu navedenih podataka.

Kada se statistički podaci koriste za opisivanje kriminaliteta, najčešće se greši u tome što se previše naglašava podatak o incidenciji, odnosno broju krivičnih dela. Ukoliko se zanemare drugi parametri osim incidencije, gubi se iz vida činjenica da postoje određene vrste krivičnih dela koja se odlikuju visokom koncentracijom, kao npr. nasilje u porodici, dok kod drugih postoji visoka prevalencija (npr. imovinska krivična dela). Dve oblasti sa jednakom incidencijom mogu imati potpuno različite prevalencije (broj žrtava) i koncentracije kriminaliteta.

Ponovljena viktimizacija i koncentracija kriminaliteta

Ponovljena viktimizacija, reviktimizacija ili višestruka viktimizacija su termini kojima se označava ponovljeno izvršenje krivičnih dela nad nekom osobom, lokacijom ili objektom. Postoje i uže definicije, prema kojima se pod ponovljenom viktimizacijom podrazumevaju samo slučajevi viktimizacije jedne osobe, lokacije ili objekta krivičnim delom iste vrste, učinjenim od strane istog učinioca ili učinilaca koji su međusobno povezani. U ranijim istraživanjima (Johnson i sar., 1973; Ziegenhagen, 1976) korišćen je i termin recidivna viktimizacija, nastao po analogiji sa recidivnim prestupništvom. Kritičari smatraju da je ovaj termin neprikladan zato što u određenoj meri implicira krivicu žrtve za pretrpljenu viktimizaciju (Farrell, 1992).

U istraživanju iz 1976. godine Ziegenhagen je zaključio da su „recidivne žrtve” nasilnog kriminaliteta u većem procentu nižeg socio-ekonomskog položaja i pretežno osobe muškog pola. Nedostatak ove studije se sastoji u tome što je ograničena na nasilni kriminalitet, a uzorak je biran na osnovu policijskih podataka o prijavljenim slučajevima nasilništva i razbojničkih krađa. Činjenica da nisu korišćeni podaci o nasilju u porodici objašnjava zaključak o većoj zastupljenosti muškaraca kao ponovljenih žrtava nasilnog kriminaliteta (Farrell, 1992).

Značaj istraživanja fenomena ponovljene viktimizacije je svojevremeno naglasio R. Sparks u svojim radovima. On je smatrao da ponovljena viktimizacija nije slučajan incident i da u određenim momentima postoji „sklonost osobe ka ponovljenoj viktimizaciji” koja zavisi od „socijalnih, psiholoških, ekonomskih, kulturnih i prostorno-vremenskih svojstava” (Sparks, 1981: 772).

Pease je istakao da je prethodna viktimizacija najbolji prediktor moguće reviktimizacije (Pease, 1998). Mnoga istraživanja su pokazala da se ponovna viktimizacija često dešava nedugo nakon prethodne viktimizacije i da rizik opada tokom vremena. Polvi i sar. su zaključili da je „verovatnoća ponovljene provalne krađe, u roku od mesec dana nakon prethodne provale, dvanaest puta veća od očekivane stope”. Polovina slučajeva ponovljenih provalnih krađa se dešava nedelju dana nakon prvog incidenta (Polvi i sar., 1991: 412).

Statistički podaci o kriminalitetu pokazuju da je kriminalna viktimizacija koncentrisana na malom procentu žrtava, ali ta činjenica nije u dovoljnoj meri našla potvrdu u praksi prikupljanja podataka i kriminološkim istraživanjima (Ellingworth i sar., 1995). Značnije interesovanje za ispitivanje fenomena koncentracije kriminaliteta javilo se tek tokom 1990-ih godina sa radovima Farrell-a i Pease-a.

Farrell i Bouloukos su koristili podatke iz Međunarodne ankete o viktimizaciji (*International Crime Victims Survey*) kako bi izvršili komparativnu analizu ponovljene viktimizacije u različitim zemljama. Oni su u svojoj studiji uveli posebnu meru kriminaliteta – stopu ponovljene viktimizacije i definisali je kao „procenat kriminalnih incidenata datog tipa koji se ponavljaju prema nekoj osobi ili domaćinstvu u određenom vremenskom periodu” (Farrell, Bouloukos, 2001: 6). U većini ispitanih zemalja stopa ponovljene viktimizacije je prilično ujednačena i kreće se od 40-60% za ponovljene seksualne delikte, oko 40% za ponovljena nasilna dela i od 20-40% za ponovljene krađe.

Istraživanje koje su sproveli Tseloni i sar., koristeći podatke iz anketa o viktimizaciji u Engleskoj i Velsu (*British Crime Survey*), Holandiji (*Police Monitor Victim Survey*) i SAD (*National Crime Victimization Survey*), je pokazalo da dve evropske zemlje imaju približno jednaku prevalenciju provalnih krađa (8,1% ukupnog broja domaćinstava), dok je prevalencija ponovljenih provala 1,6%. Značajan je podatak da ovih 1,6% domaćinstava pretrpi oko 40% ukupnog broja provalnih krađa, što ukazuje na visoku koncentraciju ovih krivičnih dela (Tseloni i sar., 2004).

Značaj ponovljene viktimizacije za prevenciju kriminaliteta

Činjenica je da je kriminalitet raspodeljen neravnomerno. Zbog toga je važno da se identifikuje gde i kako treba primeniti preventivne mere. Na taj način se mogu pravilno upotrebiti resursi kojima se raspolaže. Poznavanje svih parametara kojima se opisuje kretanje stope kriminaliteta ima uticaj na planiranje preventivnih strategija. Ukoliko je u određenoj oblasti visoka prevalencija kriminaliteta (viktimizovan je veliki broj lica, domaćinstava ili imovine) primenjivaće se strategije koje su usmerene ka smanjenju opšteg rizika viktimizacije. Nasuprot tome, ukoliko se ustanovi da je visoka koncentracija kriminaliteta (mali broj žrtava velikog broja krivičnih dela) preventivna strategija će biti individualno orijentisana.

Ellingworth i sar. smatraju da podaci o koncentraciji kriminaliteta moraju biti obuhvaćeni rutinskim statistikama i javno publikovani, kako bi mogli doprineti prevenciji kriminaliteta i koristiti službama za podršku žrtvama (Ellingworth i sar., 1995).

U diskusiji svog istraživanja Kleemans naglašava da znanja o ponovljenoj viktimizaciji mogu doprineti planiranju aktivnosti na prevenciji provalnih

krađa. On zaključuje da pažnju treba usmeriti na stambene objekte koji su već bili provaljeni i primeniti preventivne mere (alarmni uređaji, komšijski nadzor i sl.) neposredno nakon prethodne provale. Saznanje o ponovljenoj viktimizaciji može poslužiti i za otkrivanje provalnika. Ako je poznato da ponovljene provale veoma često vrši ista osoba, potpuno je razumljivo da policija istraži da li je ona umešana i u slučaj ponovne provale (Kleemans, 2001). Grove i sar. su obavili sistematsku meta-analizu efekata programa prevencije ponovljene viktimizacije. Analiza je pokazala da mere situacione prevencije mogu doprijeti redukciji ponovljenih provalnih krađa (Grove i sar., 2012).

Laycock smatra da je moguće osmisliti i realizovati programe kojima bi se uticalo na smanjenje broja slučajeva ponovljene viktimizacije, i na taj način istovremeno delovalo na redukovanje kriminaliteta. Pritom je od velikog značaja proučavanje uticaja ekonomskog statusa žrtve na viktimizaciju (Laycock, 2001). Ovom temom su se bavili autori poput Thacher-a, koji je pokazao da postoje nejednakosti u distribuciji viktimizacije. Prema njegovim nalazima, krivična dela nasilja i provalnih krađa su mnogo više koncentrisana među siromašnijima. Analiza podataka za 2000. godinu je pokazala da su siromašni pod tri puta većim rizikom viktimizacije nasilnim kriminalom nego bogati (Thacher, 2004).

Otkrivanje slučajeva ponovljene viktimizacije

Identifikovanje slučajeva ponovljene viktimizacije je važno i sa stanovišta prevencije kriminaliteta, i sa aspekta podrške žrtvama. Ukoliko se aktivnosti usmere na one koji su bili izloženi ponovljenoj viktimizaciji može se ostvariti i smanjenje ukupnog kriminaliteta i pružiti pomoć onima kojima je potrebna. Na taj način znanje o ponovljenoj viktimizaciji doprinosi i prevenciji kriminaliteta i radu službi za podršku žrtvama (Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011).

Najprecizniji podaci o viktimizaciji i ponovljenoj viktimizaciji se mogu dobiti direktno od žrtava putem anketa o viktimizaciji, ali one „iziskuju suviše vremena i sredstava da bi se sprovodile regularno“ (Rogerson, 2004: 17). Iako su pouzdane za otkrivanje lokacija i lica koja su podložna ponovljenoj viktimizaciji, često se javlja problem vremenskog određivanja događaja. Što je više vremena proteklo od incidenta, ljudi se teže mogu setiti kada se on tačno dogodio, tako da može doći do preklapanja podataka ukoliko se ankete periodično sprovode na istom uzorku. Nedostatak anketa je i u tome što ispitanici prijavljuju incidente koje oni percipiraju kao krivična dela, što ne mora biti slu-

čaj sa pravne tačke gledišta. Naravno, važi i suprotno: ispitanik neće prijaviti incident koji ne doživljava kao krivično delo ili za koji pretpostavlja da je uobičajen interpersonalni konflikt (čest slučaj kod nasilja u porodici).

Policijske statistike, s druge strane, prikazuju umanjene brojke o obimu kriminaliteta, pa samim tim i reviktimizacije. Žrtve, iz različitih razloga, nisu uvek spremne da prijave delo policiji. Nekada je razlog prethodno negativno iskustvo sa policijom, strah od mogućih neprijatnosti ili strah od moguće odmazde učinio. U slučaju lakših imovinskih dela žrtva će se često radije „pomiriti“ sa manjim materijalnim gubitkom, nego da prolazi kroz policijsku proceduru znajući da je mala verovatnoća namirenja štete. Podaci iz policijskih izvora se prvenstveno koriste za statističke analize kretanja kriminaliteta i nisu specijalno namenjeni za otkrivanje slučajeva ponovljene viktimizacije (Ellingworth i sar., 1995). Računarske baze podataka koje koristi policija veoma često su neupotrebljive za lociranje ponovljene viktimizacije zbog načina na koji se podaci beleže i grešaka koje se javljaju prilikom unosa. Unapređenje računarskih programa i procedura za unos podataka može povećati pouzdanost u lociranju hroničnih žrtava. Ratcliffe i McCullagh su pokazali da se primenom geografskih referenci u beleženju podataka može povećati preciznost i brzina detektovanja slučajeva ponovljene viktimizacije (Ratcliffe, McCullagh, 1998).

Prema Rogerson-u, identifikovanje slučajeva ponovljene viktimizacije se može unaprediti na više načina: (1) Poboľšanjem standarda za prikupljanje podataka, što obuhvata i tehnička rešenja i obuku osoblja koje vrši prikupljanje podataka; (2) Podsticanjem žrtava da prijavljuju krivična dela, bilo direktno policiji, bilo obezbeđivanjem alternativnih mogućnosti za prijavljivanje; (3) Koristeći pomoć partnerskih organizacija koje su u kontaktu sa žrtvama; (4) Uključivanjem partnerskih organizacija u sistem pružanja usluga, kako bi se omogućilo pravovremeno reagovanje (Rogerson, 2004).

Zaključna razmatranja

Otkrivanju i evidentiranju slučajeva ponovljene viktimizacije ne posvećuje se dovoljna pažnja zato što krivično pravosuđe još uvek nije fokusirano na žrtve. Zvanična statistika je zainteresovana za brojanje krivičnih dela i učinilaca. Policijske baze podataka obično sadrže nepotpune podatke o prijavljenim slučajevima, koji su praktično neupotrebljivi za analize koje se odnose na žrtvu. Od 2007. godine, zahvaljujući inicijativi Viktimološkog društva Srbije,

u domaću pravosudnu statistiku su uvršteni podaci o žrtvama kriminala. Na ovaj način je omogućeno dobijanje informacija koje mogu biti korisne za planiranje prevencije, ali takođe i aktivnosti usmerenih prema žrtvi. Sudeći prema iskustvima drugih zemalja, jedan od glavnih problema odnosi se na metodologiju prikupljanja i evidentiranja podataka o prijavljenim slučajevima viktimizacije u policijskim bazama. Stoga je, pored razvijanja metodologije prikupljanja podataka o kriminalu i viktimizaciji, neophodno razviti sistem za evidentiranje i obradu podataka koji će obuhvatiti detaljne informacije o žrtvama. Pored toga, neophodno je raditi na edukaciji i senzibilizaciji policijskih službenika i drugih osoba (iz vladinog i nevladinog sektora) za rad sa žrtvama. Značajan izvor podataka o ponovljenoj viktimizaciji mogu pružiti zdravstveni radnici, pa je jedna od preporuka njihovo edukovanje i angažovanje na evidentiranju podataka o žrtvama. I na kraju, osnovni preduslov za identifikovanje slučajeva ponovljene viktimizacije jeste spremnost žrtve da prijavi delo. U tom smislu, potrebno je podsticati žrtve da prijavljuju krivična dela i pružiti im za to i alternativne mogućnosti.

Literatura

- Ellingworth, D., Farrell, G., Pease, K. (1995) A victim is a victim is a victim? Chronic victimization in four sweeps of the British crime survey. *British Journal of Criminology*, 3, str. 360-365.
- Farrell, G. (1992) Multiple victimization: Its extent and significance. *International Review of Victimology*, 2, str. 85-102.
- Farrell, G., Pease, K. (eds.) (2001) *Repeat victimization*. Monsey: Criminal Justice Press.
- Farrell, G., Bouloukos, A. (2001) International overview: A cross-national comparison of rates of repeat victimization. In: G. Farrell, K. Pease (eds.) *Repeat victimization*. Monsey: Criminal Justice Press, str. 5-25.
- Grove, L., Farrell, G., Farrington, D., Johnson, S. (2012) *Preventing repeat victimization: A systematic review*. Brå: Swedish National Council for Crime Prevention.
- Kleemans, E. (2001) Repeat burglary victimization: Results of empirical research in the Netherlands. In: G. Farrell, K. Pease (eds.) *Repeat victimization*. Monsey: Criminal Justice Press, str. 53-68.

- Lindgren, M., Nikolić-Ristanović, V. (2011) *Žrtve kriminaliteta: Međunarodni kontekst i situacija u Srbiji*. Beograd: Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija u Srbiji, Odeljenje za sprovođenje zakona.
- Laycock, G. (2001) Hypotesis-based research: The repeat victimization story. *Criminology and Criminal Justice*, 1, str. 59-82.
- Pease, K. (1998) *Repeat victimization: Taking stock*. London: Home Office.
- Polvi, N., Looman, T., Humphries, C., Pease, K. (1991) The time course of repeat burglary victimization. *British Journal of Criminology*, 4, str. 411-414.
- Ratcliffe, J., McCullagh, M. (1998) Identifying repeat victimization with GIS. *British Journal of Criminology*, 4, str. 651-662.
- Rogerson, M. (2004) *Crime incidence, prevalence and concentration in NDCs: Implications for practice. Research report 45*. Sheffield: University of Huddersfield.
- Sparks, R. (1981) Multiple victimization: Evidence, theory and future research. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 2, str. 762-778.
- Thacher, G. (2004) The rich get richer and the poor get robbed: Inequality in U.S. criminal victimization, 1974-2000. *Journal of Quantitative Criminology*, 2, str. 89-116.
- Tseloni, A., Wittebrood, K., Farrell, G., Pease, K. (2004) Burglary victimization in England and Wales, the United States and the Netherlands: A cross-national comparative test of routine activities and lifestyle theories. *British Journal of Criminology*, 1, str. 66-91.

Concentration of crime as a measure of repeat victimization

It is well known that large proportion of all crimes are committed against victims who have been victimized before. Focusing preventive measures on repeat victims may help reduce repeat victimization as well as the crime rate. In order to achieve this, we have to identify cases of repeat victimization. Research on concentration of crime is very important for understanding crime trends and detecting areas with repeated victimization. Knowledge of concentration of crime may help planning of preventive strategies. If there is a high concentration of crime, prevention strategy will be oriented to individuals that are at risk of repeated victimization. The aim of this paper is to highlight the significance of research on concentration of crime as a parameter indicating the extent of repeated victimization.

Key words: repeat victimization, concentration of crime.